

УДК 327.82(477+560)”1918-1921”

Ластовець Наталія Олександрівна

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри українознавства,
Харківський національний університет радіоелектроніки

E-mail: natlastovets@nure.ua

ORCID: 0000-0001-5647-3163

ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНИ В ТУРЕЧЧИНІ В 1918–1921 рр.: НА ШЛЯХУ ДО ПОРОЗУМІННЯ

У статті висвітлюються особливості процесу становлення міждержавних зносин України періоду Української революції 1917–1921 рр. та Туреччини на основі аналізу організації роботи дипломатичного представництва Української Народної республіки та Української держави. Підкреслено виняткову роль структури представництва та кадрового складу для налагодження тісних контактів та подальшої взаємодії. Окремо висвітлено діяльність представництва, направлену на інформування та пропаганду українського питання закордоном та координацію між посольством та урядом.

Ключові слова: дипломатичне представництво, міждержавні зносини, структура представництва, кадровий склад, Україна, Туреччина

Дипломатичні представництва молодій українській державі в 1918–1921 рр. відіграли значну роль у становленні української державності. Після підписання Брестського мирного договору Міністерством закордонних справ Центральної Ради було створено чотири дипломатичні представництва, у тому числі й представництво в Туреччині, що відкрило можливості для впровадження в країні перебування політики, яка відповідала державним інтересам. Зараз, враховуючи сучасну політичну ситуацію питання, пов'язані з тяглістю традицій міждержавних зносин знову виходять на перший план, а враховуючи активне співробітництво з Туреччиною, то питання історичних передумов отримує нові сенси.

Історіографія статті включає в себе праці різного спрямування. Це як загальні праці, присвячені розгляду українського питання закордоном, так і праці, покликані розглянути безпосередньо діяльність українських представництв у Туреччині, спрямовану ствердження Української державності. Їх можна умовно поділити на декілька тематичних груп: праці присвячені безпосередньо

діяльності представництв, праці, які розкривають біографії послів та радників та роботи, що показують діяльність з інформування. Серед загальних праць варто виділити роботи В. Соловйової [26, 27], Д. Дацьківа [11, 12, 13], Д. Веденеєва [3, 6], збірки «Історія української дипломатії в особах» [30, 31, 32], П. Гай-Нижника [7, 8].

Щодо джерельної бази роботи, то цінними для аналізу теми стали спогади Д. Дорошенка, О. Лотоцького, І. Токаржевського-Карашевича, тобто осіб, що безпосередньо знайомі з внутрішньою організацією представництва, особливостями їх роботи та труднощами з якими стикалося дипломатичне представництво у процесі налагодження співробітництва з Туреччиною. Окремо варто розглядати збірники документів та архівні матеріали, що дозволяють краще дослідити особливості структури та організації, а також кадровий склад та фінансування.

Метою статті є висвітлення українського діяльності дипломатичного представництва в Туреччині у 1918–1921 рр. Важливо було визначити проблеми з якими зіткнулися українське дипломатичне представництво в Туреччині з 1918 по 1921 рр. та розглянути кадровий склад, які безпосередньо впливали на становлення української державності.

Методи дослідження базуються на принципах об'єктивності, історизму та системності. Варто зазначити, що використовувалися як загальнонаукові, так і спеціально наукові методи. Серед загальнонаукових варто виділити такі, як аналіз, синтез, індукція та дедукція, структурно-системний та проблемно-хронологічний. Вони дозволили комплексно розглянути питання, пов'язані з діяльністю українських представництв закордоном.

Серед спеціально історичних методів використовувалися історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-типологічний.

Наукова новизна статті полягає у висвітленні українського дипломатичного представництва в 1918–1921 рр. у Туреччині за допомогою аналізу не лише політичної ситуації, а й особливостей структури та організації роботи, що безпосередньо впливало на результати діяльності представництва.

За часів Центральної Ради та Гетьманату П. Скоропадського посольство в Туреччині входило в перелік посольств I розряду, а у добу Директорії УНР – до II розряду [7]. Це означало пріоритетність

фінансування таких посольств, що виражалося у більшій кількості штатних працівників, оплаті представницьких видатків, але особливо увага приділялася розміщенню посольства.

Посольство в Туреччині, як і будь яке представництво I розряду, складалося з голови, радника, старшого секретаря, двох секретарів, бухгалтера, двох старших канцелярських урядовців, двох молодших канцелярських урядовців (одного згодом переведено до рангу аташе) і двох драгоманів.

На початку 1919 р. було запропоновано збільшити штатний розпис дипломатичних представництв, зокрема для посольства I розряду до 17 штатних одиниць [32, с. 278]. Пропозиція не була прийнята, і кількість штатних одиниць для посольств II розряду (Австрія, Бельгія, Ватикан, Італія, Польща, Румунія, Туреччина, Чехословаччина, Швеція) – 7 [32, с. 278].

Утім склад і штат представництва змінювався. У період Центральної Ради головою посольства було призначено М. Левицького, секретарем М. Вовка-Вовченка і урядовцем М. Ковальського. 19 квітня дипломатичне представництво прибуло до місця призначення, 20 квітня відбулася офіційна зустріч з керівником одного з відділів турецького МЗС Мухтар-беєм, а 22 квітня 1918 року були вручені вірчі грамоти, проте через встановлення зміну влади в Україні і дуже нетривалий час перебування контакти, що почали налагоджуватися зійшли нанівець. М. Левицький відмовився продовжувати свою роботу через ідейні протиріччя з гетьманським урядом. З часів Гетьманату П. Скоропадського послом спочатку призначила О. Кістяківського, але через сімейні обставини він відмовився від посади, а на його місце поставили М. Суковкіна – фахівця своєї справи, який зробив багато для відновлення посольства, але як і один із його попередників – М. Левицький, після зміни влади відмовився співпрацювати з урядом Директорії УНР і офіційно закрити представництво, тому наступному послу – О. Лотоцькому, довелося докласти значних зусиль не лише щоб налагодити внутрішню роботу, а й щоб досягти визнання посольства України турецьким урядом. Також послом після заміщення О. Лотоцького став І. Токаржевський-Карашевич.

Окремо варто розглянути питання інформування, які постали в період Директорії УНР. Представники Міністерства преси та пропаганди та Міністерством закордонних справ запропонува-

ли проект створення «Центрального Інформаційного Інституту» [6, с. 69]. На нараді голів українських дипломатичних місій, серед яких був і посол України в Туреччині, також обговорювалося питання про створення єдиного координаційного центру для пропагування української ідеї. Там мали друкуватися праці, що показували культурні особливості України, її роль та значення у системі міжнародних відносин. Це питання було особливо важливим через те, що самостійно українські дипломатичні представництва були неспроможні проводити таку роботу. У штаті дипломатичних представництв були відсутні професійні журналісти, був відсутній стабільно налагоджений зв'язок з українським урядом, були проблеми з фінансуванням, а головне – не було єдиного центру, що міг би координувати цей процес. Утім, створення та робота єдиного центру інформування за кордоном покладалася на представників українських дипломатичних місій. Як приклад наводилася успішна робота прес-бюро дипломатичних представництв УНР в Берліні, Відні та Константинополі [6, с. 47]. Інформаційні відділи підпорядковувалися голові місії, але надавали необхідну допомогу для діяльності інформаційного бюро, яке не входило до складу дипломатичного представництва і підпорядковувалося безпосередньо Міністерству преси і пропаганди, як це сталося з місіями УНР в Австрії, Німеччині, Італії, Великій Британії тощо.

Разом із цим, інформаційні підрозділи представництв організовувалися за відсутності чітких інструкцій щодо їхнього облаштування й функцій з боку Міністерства преси та пропаганди та Міністерства закордонних справ. Зокрема, не було визначено штат, а тому організація, склад, напрями роботи визначалися самим українськими дипломатичними представництвами на місцях, що значно ускладнювало координацію та керівництво інформаційною роботою представництв. До складу прес-бюро зазвичай входили вільнонаймані особи: машиністки, перекладачі, редактори в кількості від 6 чоловік.

Попри організаційні проблеми, українські дипломатичні представництва мали досягнення з інформування про Україну у країнах перебування. Наприклад, про такі заходи у Туреччині повідомляв О. Лотоцький, посол у Туреччині: «Перші місяці Посольство посвідомляло головним чином турецькі кола – урядові та громадські – через турецьку пресу, де крім усяких інформаційних заміток

та ширших статей про Україну було уміщено інтерв'ю зо мною та з моєю дочкою, що завела близькі стосунки з поступовим турецьким жіноцтвом. З турецьких газет найбільш охоче друкувала звістки про Україну «Іфгам», якої редактором був Гусейн Рагіб-бей, пізніше – видатний дипломат нової Туреччини» [24, с. 106–107].

Стан справ з інформуванням українських дипломатичних представництв про події, що відбувалися в Україні, був катастрофічним. Наприклад, О. Лотоцький, голова НДМ УНР у Туреччині 1919–1920 рр. писав про проблеми з отриманням необхідної інформації з України: «Не можу тут не згадати, що в пресовій справі Посольство було не лише в трудному, але й просто у безвихідному положенні. Одірвані од світу своєрідними союзними кордонами, ми знали про події в Україні ледве чи більше, ніж пересічний царгородець. Даремно, перериваючи ті кордони, посилалося до наших урядових чинників благання – присилати кам'янецьку пресу, – жадного відгуку на них не приходило. Аж пізніше, коли я, переїзжаючи через Варшаву та користуючись ласкавою гостинністю тутешньої української місії, опинився в кімнаті «Hotelu Europejskiego» (де така кімната постійно удержувалась для переїзжих дипломатів), – мою увагу звернули на себе якісь складені горою на шафі пачки, видимо, приготовані кудись для пересилки. Діставши з шафи кілька таких самих пачок, я мало не обмер з перепуття: то було кладовище посилок українських газет, спакованих у Кам'янці в міністерстві пропаганди та перевезених до варшавської місії – для дальшої пересилки. Тут була і для Царгородського Посольства велика кількість пачок, за які ми в Царгороді ладні були життя своє віддати. А увесь той скарб вичікував на готельовій шафі слухної «оказії» – та так і не діждався. Так би мовити, недотягнення урядової техніки...» [24, с. 110].

Окрім читання відкритих лекцій, допомоги військовополоненим, там, куди не було відправлено військово-санітарних місій, проводилися звані вечори. Приклади подібних званих вечорів можна знайти в спогадах Д. Дорошенка, але більш детально вони описані О. Лотоцьким. Так, згадується, що «посольству все ж удалося зав'язати досить широкі товариські стосунки не лише серед представників народних меншостей у Царгороді, але – і головно – з турками. Особливо такі зносини оживилися з приїздом до Царгороду, у серпні 1919 р., призначеного до Посольства на ста-

новище радника, кн. І Токаржевського-Карашевича. Що четверга у моєї дружини відбувалися чайові прийняття, які відвідували досить численно представники місцевого громадянства. Присутність на тих прийняттях жіночого елемента з складу Посольства, крім моєї дружини та дочки ще й кількох жінок інших членів Посольства, давало можливість відвідувати наш салон і турецьким паням» [24, с. 134].

Попри це, відвідування українськими дипломатами різноманітних заходів у країні перебування, вітання з різноманітними святами та подіями, створення спільних культурницьких організацій і товариств за участі провідних представників інтелігенції, давали свій результат. Проводилося інформування, наскільки повно це було можливо, представників інших країн про ситуацію в Україні, про успіхи української армії. Інформаційними відділами українських дипломатичних представництв публікувалися статті в зарубіжних виданнях про українську справу, культуру, особливості поточної ситуації. Культурна діяльність українських дипломатів за кордоном не обмежувалася відвідинами заходів у країнах-перебування, а проводилася активна організація власних прийомів, публічних лекцій, відзначення українських свят, річниць та ювілеїв, друк газет та журналів, замовлення книжок тощо.

Перелік використаних джерел і літератури

1. Богуславський О. Організація зовнішньоінформаційної пресової діяльності Міністерства закордонних справ Директорії УНР в останній фазі визвольних змагань 1919–1920 рр. // Вісник Запорізького державного університету. 2001. № 4. С. 1–9.
2. Будков Д. Організація міжнародного інформування за часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського // Україна дипломатична: науковий щорічник. 2007. Вип. 8. С. 116–126.
3. Будков Д., Веденеев Д. Організація зовнішньополітичного інформування за доби Директорії Української Народної // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки: міжвідомчий збірник наукових праць. К., 1993. Вип. 4. С. 12–20.
4. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної ради: Біографічний довідник. К.: Б.в., 1998. 255 с.
5. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної ради: Біографічний довідник. К.: Б.в., 1998. 255 с.
6. Веденеев Д. Міжнародно-інформаційна діяльність Української держави 1917–1923 рр. К.: Наук. відділ НА СБУ, 2009. 164 с.

7. Гай-Нижник П. Українська дипломатія й міжнародна фінансова політика урядів Центральної Ради, Української Держави (Гетьманату) та Директорії УНР (1917–1922 рр.). Київ: Дуліби, 2016. 532 с.
8. Гай-Нижник П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади та національне державотворення (1917–1920 рр.). К.: ШеК, 2010. 304 с.
9. Господин А. Три визначні дипломати: граф М. Тишкевич, князь І. Токаржевський-Карашевич і барон М. Василько. Вінніпег, 1989. 39 с.
10. Грищенко О. Мої роки в Царгороді (1919–1920–1921). Париж, вид-во «Дніпрова хвиля», 1961. 261 с.
11. Дацьків І. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917–1923рр. Т.: Астон, 2009. 519 с.
12. Дацьків І. Концептуальні засади організації і функціонування дипломатичної служби України в добу Центральної Ради // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє: Щорічник. Тернопіль, 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 210–218.
13. Дацьків І. Українська дипломатія (1917–1923 рр.) у контексті світової історії. Тернопіль: Крок, 2013. 621 с.
14. Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників: у 2 т. / упоряд.: І. Гнатишин, О. Кучерук, О. Маврін. К.: Укр. письменник, 2008. Т. 1. 369 с.
15. Дипломатія УНР та Української Держави в документах і спогадах сучасників: у 2 т. / упоряд.: І. Гнатишин, О. Кучерук, О. Маврін. К.: Укр. письменник, 2008. Т. 2. 379 с.
16. Директиви представникам, таємні інформації Міністра закордонних справ УНР і голови Директорії, доповіді голови місії міністрів з політичних питань щодо УНР і міжнародним, листування з дипломатичних питань, 26 січ. 1920 – берез. 1921. // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф.3697. Оп. 1. Спр. 2. 240 арк.
17. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. У 2-х т.: Документально-наукове видання. К.: Темпора, 2002. 320 с.
18. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки). К., 2007. 632 с.
19. Збірник законів і постанов Українського правительства відносно закордонних інституцій / під ред. І. Храпка. Вид. неофіц. Відень, 1919. Ч.1. 151 с.
20. Історія української дипломатії: перші кроки на міжнародній арені (1917–1924 рр.): док. і матеріали / упоряд.: І. Б. Матяш та ін. К.: Вид-во гуманіт. л-ри, 2010. 592 с.
21. Кобилянський Л. Українське посольство в Туреччині // Нова Україна. 1925. Черв. – лип.
22. Ластовець Н. О. Компетенція та компетентність українських дипломатичних представників початку ХХ століття // Гілея: збірник наукових праць. Дніпро, 2016. Вип. 113 (№ 10). С. 64–68.
23. Листування з членами уряду УНР, дипломатичними місіями, представництвами у справах ревізії // Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). Ф. 3541. Оп. 1. Спр. 5. 342 арк.
24. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 4: У Царгороді. Б.м.: Українська Православна Церква в США, 1966. 178 с.

25. Про персональний склад посольств Української Держави. Ч. 1. // Центральный державный архив вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 22. 57 арк.

26. Соловйова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів у 1917–1921 рр. К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. 394 с.

27. Соловйова В. Основні напрямки діяльності українського дипломатичного представництва в Туреччині (1918–1921 рр.) // Грані. 2010. № 6. С. 16–20.

28. Стрельський Г. Видатний український політичний діяч, дипломат, вчений-історик, письменник (О. Г. Лотоцький) // Актуальні проблеми слов'язнознавства. К., 2004. Ч. 2. С. 101–110.

29. Стрельський Г. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.): біогр. довід. К., 2000. 48 с.

30. Табачник Д. Історія української дипломатії в особах. К.: Либідь, 2004. 640 с.

31. Табачник Д. Українська дипломатія. Нарис історії. К.: Либідь, 2006. 763 с.

32. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918–1922): Документи і матеріали / Упор. В. Даниленко, Н. Кривець. К.: Смолоскип, 2012. 592 с.

33. Щоденник ревізора військових місій // Центральный державный архив вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 3541. Оп. 1. Спр. 6. 9 арк.

34. Штати посольств та місій УНР, 14 черв. 1918. – 1 груд. 1920. // Центральный державный архив вищих органів влади і України (ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 2, спр. 200. 50 арк.

Lastovets Nataliia Oleksandrivna

Ph.D. (History), Senior Lecturer of the Department of Ukrainian Studies

Kharkiv National University of Radio Electronics

REPRESENTATIVE OFFICE OF UKRAINE IN TURKEY IN 1918–1921: ON THE WAY TO UNDERSTANDING

Annotation

The article highlights the peculiarities of the process of formation of interstate relations of Ukraine and Turkey in the period of the Ukrainian Revolution 1917–1921. The basis for the analysis was the organization of the diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic and the Ukrainian state. The exceptional role of the representative office structure and staff for establishing close contacts and further cooperation is emphasized. The activities of the mission aimed at informing and promoting the Ukrainian issue abroad and coordination between the embassy and the government are highlighted separately.

Keywords: *diplomatic mission, international relations, structure of mission, staff, Ukraine, Türkiye*